

SA EXAM PAPERS This Paper was downloaded from SAEXAMPAPERS
SA's Leading Past Year

Exam Paper Portal

You have Downloaded, yet Another Great Resource to assist you with your Studies 😊

Thank You for Supporting SA Exam Papers

Your Leading Past Year Exam Paper Resource Portal

Visit us @ www.saexampapers.co.za

**SA EXAM
PAPERS**

SA EXAM PAPERS
Proudly South African

basic education

Department:
Basic Education
REPUBLIC OF SOUTH AFRICA

NATIONAL SENIOR CERTIFICATE

GIREIDI YA 12

TSHIVENDA LUAMBO LWA HAYANI (HL)

BAMMBIRI LA U THOMA (P1)

LARA 2025

MARAGA: 70

TSHIFHINGA: Awara 2

Bammbiri ili li na masiatari a 15.

SA EXAM PAPERS

NDAELA NA MAFHUNGOTHANGELI

1. Bammbiri ili li na khethekanyo THARU:

KHETHEKANYO YA A:	Tholokanyondivho	(30)
KHETHEKANYO YA B:	Manweledzo/Samari	(10)
KHETHEKANYO YA C:	Zwivhumbeo na milayo ya kushumisele kwa luambo	(30)

2. Vhalani ndaela DZOTHE nga vhuronwane.

3. Fhindulani mbudziso DZOTHE.

4. Thomani khethekanyo INWE NA INWE kha siatari LISWA.

5. Hune khethekanyo inwe na inwe ya fhelela hone ni talele.

6. Nomborani phindulo dzaṅu zwi tshi anana na kunomborelwe kwo shumiswaho kha ili bammbiri la mbudziso.

7. Ni tshi fhedza u fhindula mbudziso inwe na inwe, ni pfuke mutalo.

8. Ni dzhiele nzhele mupeleto na kufhatelwe kwa mafhungo.

9. Tshifhinga tsho anganyiwaho:

KHETHEKANYO YA A:	Minetse ya 50
KHETHEKANYO YA B:	Minetse ya 30
KHETHEKANYO YA C:	Minetse ya 40

10. Nwalani nga vhudele, nahone zwi no vhalea.

KHETHEKANYO YA A: THOLOKANYONDIVHO.**MBUDZISO YA 1: U VHALA U ITELA U WANA T̄HALUTSHEDZO NA U PFESESA**

Vhalani TSHIBVELEDZWA TSHA A na TSHA B uri ni do kona u fhindula mbudziso dzo disendekaho khazwo.

TSHIBVELEDZWA TSHA A**MVUMBO DZAVHUḐI DZA MUSWA**

- 1 Muḓoro na tshipikwa zwi tou vha mashaka vhukuma, ndi marema na mukhoro. A re na muloro u na zwine a toḓa u bveledza vhutshiloni. Vhaswa nga u angaredza kha vha vhe vhatu vhaṅe vha vha na miḓoro ine vha tama i tshi wedza, ndi hone vha tshi do kona u vuledza ndima dze vha randa dza vhutshilo.
- 2 Muswa ane a khou aluwa muṭani wa hawe u vha e muraḓo wa ndeme afho hayani. A songo dinyadza kha zwine a ita, u tea u lusa nga nungo dzothe uri muṭa u swikelele zwine wa toḓa nga kha ene. U tea u ita tzedzuluso uri a vhone huṅe miṅwe mirado ya muṭa ya khou kundelwa hone, hu u itela u tsireledza na u tikedza muṭa. Muswa u tea u zwi ita nga lufuno lune na vhone mashaka vha divhona vhe vha ndeme khae, saizwi muṭa u wone murango wa vhubvo na vhuyo hawe. Muswa u tea u diṅea tshifhinga tsha u vha na muṭa wa hawe, ndi hone a tshi khou khwaṭhisa vhushaka havhuḐi. 5 10
- 3 U kona u thusa vhaṅwe vhaswa nga na vhatu vhothe zwi thusa muswa u bveledza muloro wawe. U diṣa tshanduko kha vhutshilo ha vhaṅwe vhatu ndi zwavhuḐi ngauri zwi ṅea mutakalo kha nothe. Izwi zwi ita uri muswa uyo a vhone e wa ndeme tshitshavhani. Shangoni hu na vhatu vhanzhi vho lemewaho nga nyimele dza vhutshilo. Muswa a nga divhudza u thusa a sa sedzi muvhala. U amba na muswa onoyo o tsikeaho nga u mu ṅea thikhedzo ya muhumbulo, zwi mu ṅea mutakalo muyani wawe. 15
- 4 U dibadekanya na lushaka ndi zwa ndeme, muswa kha swele u toḓa u bveledza tshitshavha tshine a dzula khatsho. Kha sedze thoḓea dza vhadzulapo uri a kone u diṣa tshanduko, hu swikelelwe zwe zwa vha zwi siho kale. Hu na zwinzhi zwine a nga itela tshitshavha, u ṅekedza tshifhinga tshawe nga u tou shuma na u thetshesela zwine vhatu vha toḓa. U humbela ndambedzo kha zwiimiswa zwine zwa nga thusa kha masia manzhi u fana na u pfumbudza vha shayaho zwiliwa uri vha dilimele nga vhothe, vha fhiwe zwifuko zwi dudelaho hu vhuria na u thusa vhagudi nga u vha rengela zwishumiswa zwa ngudo zwikoloni. A ita nga u rali u do tou vha ene muphulusi wa vhadzulapo. 20 25

- 5 U fhisela ndivho ya zwine wa kona ndi kuhumbulele kwo khetheaho kwa muswa. Munwe muthihi a u tusi mathuthu, nga zwenezwo muswa a songo ri zwine a kona ndi zwawe e ethe, kha gudise na vhañwe vhaswa zwikili zwi fanaho na vhubindudzi na u kona u shumisa thekinolodzhi. Hezwi hu do vha hone u mandafhadza vhañwe, shangoni ha vha na mvelaphanda. 30
- 6 Musi zwi tshi da kha sia la mabudo ane muswa a tea u dinangela, kha vhe na ndivho ya zwine a toda u vha zwone. A songo nanga bu do line a sa li takalele nga nthani ha u sedza dzikhonani, a sokou diita mukushavhayaho. Muswa kha ite thodisiso kha vho mu rangaho phanda zwi tshi kwama bu do lawe u itela uri a kone u vha na ndivho yo dziaho ngauri tshenzhemo dzavho dzi nga mu sumba ndila kwayo. 35
- 7 U dzhiela nzhele mutakalo kha zwi vhe maitete one-one kha vhutshilo ha muswa na kha vhañwe vhatu vane a tshila navho. Vhatu kha vha tutuwedziwe kha kulele kwavhudi kwa u funa miroho, mitshelo na zwiliwa zwo dalaho thoro dza mbeu. U hangwa u ita nyonyoloso zwi nga fhedza zwo anwa mitshelo i kalakataho sa mitsiko ya muhumbulo na u ita uri muvhili u vhe na zwidwadze-dwadze zwi sa fheli. 40 45
- 8 Vhatu shangoni vho fhambana, zwenezwo muswa kha didivhe ndi hone na vhatu vha tshi do mu tanganedza. Kha dzhieze nzhele uri zwine vhañwe vhatu vha zwi takalela a si zwine ene a toda. Musi muswa e na khaedu ya u sa ditanganedza u divhangela mitsiko i songo teaho nga u pfa u nga vhañwe vha khou mu nyefula nge a si fane navho zwi tshi da kha mpho kana vhukoni ha zwithu. Zwenezwo zwi ita uri muswa a sa tshile u ya nga muloro wawe. 50
- 9 Hafha vhutshiloni a hu na muthu ane a zwi funa u tangana na thaidzo ngauri dzi ita uri vhutshilo vhu sa takadze. Musi muswa a tshi khou tshila u tea u zwi divha uri zwikhakhisi u do tangana nazwo, ngauralo u tea u kondolela a tshi zwi divha uri nga liñwe divha u do fhenya. Ha tei u tendela zwikondisi zwa vhutshilo zwi tshi mu kwashekanya a sala a sa tsha vhona ndila. Muswa kha vhone thaidzo ine a khou tangana nayo i tshi mu tutuwedza u vvela phanda a sa sedzi murahu. 55
- 10 Vhaswa ni songo tou u lilela u swikelela mulo na zwipikwa zwanu nga matata, ngauri na wana zwi tshi lenga u konadzea ni do nala na latela thaula. Zwi divheni uri i rema nga luñwe mbevhana mulindi wa vhuya wa dala. Na kale tsetsetse i tshi vhidza u gidima. 60

[Tshi bva kha *Thimu ya vhatoli*]

TSHIBVELEDZWA TSHA B

[Tshi bva kha theirworld.com]

MBUDZISO: TSHIBVELEDZWA TSHA A

1.1 Vhalani phara ya 1.

Ndi mini tshi tũtũwedzaho uri muswa a bvelele vhutshiloni? (1)

1.2 Vhalani phara ya 2.

Ndi ngani muswa a tshi tea u ita tzedzuluso ya hune mirado ya muta wa hawe ya kundelwa hone? Bulani ZWIVHILI. (2)

1.3 Vhalani phara ya 3.

Sumbedzani zwivhuya ZWIVHILI zwine muswa a disaho tshanduko kha vhaiwe vhatu a nga vhuelwa ngazwo. (2)

1.4 Vhalani phara ya 4.

Bulani ZWIRARU zwine muswa a nga vhonala ngazwo sa muphulusi wa vhadzulapo. (3)

- 1.5 Kha phara ya 5, hu na murero, 'Munwe muthihi a u tusi mathuthu.'
Bviselani khagala uri murero uyu u tutuwedza hani kupfesesele kwanu kwa mafhungo a iyi phara. (2)
- 1.6 Vhalani phara ya 6.
Muhumbulo muhulwane une muñwali a toda vhavhali vha tshi u divha nga mafhungo a iyi phara ndi ufhio? (2)
- 1.7 Vhalani phara ya 7.
Ndi masiandaitwa afhio ane a vhangwa nga u sa didowedza u ita nyonyoloso? Sumbedzani nga u ñea phindulo MBILI fhedzi. (2)
- 1.8 Nangani phindulo yoneyone u bvisela khagala zwine lifurase li tevhelaho la amba zwone:
'... nga u pfa u nga vhañwe vha khou mu nyefula ...'
Zwi amba uri vha khou ...
A mu funa.
B mu farisa.
C mu pfesesa.
D mu sasaladza. (1)
- 1.9 Vhalani phara ya 8.
Ni a tendelana na na kuhumbulele kwa muñwali ku re kha mafhungo e na vhala? Tikedzani phindulo yanu nga mbuno THARU dzi pfallaho. (3)
- 1.10 Vhalani phara ya 9.
Musi no vhala phara iyi, ni nga eletshedza zwifhio vhaswa vhane vha khou tangana na thaidzo dza vhutshilo? Khwathisani nga mbuno THARU. (3)

MBUDZISO: TSHIBVELEDZWA TSHA B

- 1.11 Musi no talela tshifanyiso itshi ndi mini tshine mufodi a toda u tshi bvisela khagala kha vhataleli? (2)
- 1.12 Ndi dzifhio ppanelo dzine dza tewa u dzhielwa ntha u ya nga ndayotewa ya Afrika Tshipembe muso no sedza tshifanyiso itshi? (2)

- 1.13 Sumbedzani vhudipfi haṅu malugana na nyimele yo ṭaniwaho afha tshifanyisoni. Tikedzani phindulo yaṅu. (2)

MBUDZISO: TSHIBVELEDZWA TSHA A NA TSHA B

- 1.14 Sumbedzani zwi khagala nga mbuno THARU vhushaka vhu re hone vhukati ha TSHIBVELEDZWA TSHA A na TSHIBVELEDZWA TSHA B. (3)

ṬHANGANYELO YA KHETHEKANYO YA A: 30

KHETHEKANYO YA B: MANWELEDZO/SAMARI**MBUDZISO YA 2**

Vhalani TSHIBVELEDZWA TSHA C nga vhuronwane uri ni do kona u n'wala manweledzo o disendekaho khatsho. N'walani manweledzo e kha phara ni tshi sumbedza **mihumbulo ine ya vha thikho ya kutshilele na matshilisano kwao.**

THANYELANI: Ni lavhelelwa u ita zwi tevhelaho:

1. Nweledzani nga maipfi a nu hune zwa konadzea.
2. N'walani phara yo lunzhedzanaho tshidele.
3. Manweledzo a nu a faredze mbuno dza **SUMBE** dzi kha **PHARA** nga maipfi a sa fhiri 90.
4. **Thoho:** A ni lavhelelwi u dzhenisa thoho ya manweledzo.
5. Sumbedzani tshivhalo tsha maipfi mafheloni a manweledzo a nu.

TSHIBVELEDZWA TSHA C

**MIHUMBULO INE YA VHA THIKHO YA KUTSHILELE
NA MATSHILISANO KWAO**

Vhutshiloni hu na kutshilele kune musi u tshi khou aluwa u tshi laiwa wa nga zwi nyadza fhedzi zwi zwone zwi u fhataho. Muswa o aluswaho nga ndila yone u vha na mikhwa yavhudi.

Muswa ha sokou swika e ruku vhukati ha vhatu vho didzulela kana u sokou hwenya a tshi fhiruludza a sa ambi na muthu. Muswa u tea u digudisa u lumelisa vhatu musi e hothe-hothe. U lumelisa ndi mushonga wa u fhata vhukonani.

Shangoni vhatu a vha lingani, vhaiwe vha fhira vhaiwe nga minwaha na nga maimo. A fhiraho muwe a songo dikukumusa. Muswa u fanela u ditukufhadza tshifhinga tshothe, ndi hone na vhaiwe vha tshi do mu thonifha.

Muthu muwe na muwe vhutshiloni u a khakha. Muswa kha digudise uri arali o khakha a disole a humbele pfarelo. Muswa a sa divhoni mulandu, u vha a na muya wa u dihudza. U dihudza ndi dzema li si lavhudi nahone lo kombamaho tshothe.

Vhaswa kha vha zwi divhe uri ndi vhone vharangaphanda vha shango la matshelo. Ndi zwa ndeme uri vhaswa vha fhulufhedzee kha zwothe zwine vha ita kana u amba. Murangaphanda a sa fhulufhedzei u netisa vhatu vha re nga fhasi hawe.

Muswa kha vhavhalele vhaiwe vhatu musi vhe vhutunguni kana vha kha nyimele dzi kondaho. Arali wa vhona muwe e khakhathini u tea u vha tsini nae, wa mu nea thuso, wa litsha u mu holeza. Ayo ndi one maitete a sumbedzaho vhatu.

Mazwifhi a hu na he a vhuya a dzudza vhathu vho takala. Kha vhaswa mafhungo a u sa amba ngoho a a hotefhadza mihumbulo. Muswa u tea u amba ngoho ngauri ndi zwone zwi fhataho mvumbo yavhudi. Hu na vhathu vhane vha dihudza nga mazwifhi nahone vha dovha vha a tenda sa mafhungo ngoho.

Dzema la u sa livhuwa ndi maitete a si avhudi. Muswa kha digudise u livhuwa misi yotho arali o thusiwa kana o fhiwa tshithu. U sa livhuwa ndi zwithu zwo khakheaho zwine zwa humisela muthu mashudu.

Kha ri vhe vhathu nga u vha na mikhwa i tangedzeaho na matshilisano kwao. Ndi zwithu zwi nyadziseaho zwa vhutshilo zwine vhaswa vha tea u zwi dzhiela ntha ngauri zwi fhataho mvumbo kwayo.

[Zwi bva kha *Thimu ya Vhatoli*]

THANGANYELO YA KHETHEKANYO YA B:

10

KHETHEKANYO YA C: ZWIVHUMBEO NA MILAYO YA KUSHUMISELE KWA LUAMBO

MBUDZISO YA 3: U SENGULUSA KHUNGEDZELO

Talelani khungedzelo (TSHIBVELEDZWA TSHA D) i re afho fhasi uri ni do kona u fhindula mbudziso dzo vhudziswa.

TSHIBVELEDZWA TSHA D: KHUNGEDZELO

BUKUTANI

KHUHU DZI LAHO ZWILIWA ZWA MUTAKALO

E nnyi muswa na mulala ane a nga sedza khuhu na makumba ashu nga ito la u koda thanga?
 Khuhu na makumba zwo wa mpale fhana BUKUTANI.
 A ri rengisi mikukulume.
 Mitengo yashu i tou kokovha fhasi.
 Ri vula nga iri ya vhurathi nga matsheloni u swika iri ya vhurathi madekwana, henefha Sedzazwau.
 Kha vha ri kwame kha 084 885 4245 kana kha bukutani@gmail.com

[Tshi bva kha <https://intellemo.ai/marketing>]

MBUDZISO: TSHIBVELEDZWA TSHA D

- 3.1 Nani mushumo wa khephusheni 'BUKUTANI' khungedzeloni iyi. (1)
- 3.2 Topolani afho he mukungedzeli a shumisa hone luambo lwa u fhuredzela khungedzeloni iyi. (1)
- 3.3 Fhongo asili: 'E nnyi muswa na mulala ane a nga sedza khuhu na makumba ashu nga ito la u koda thanga?'
Sumbedzani zwine mukungedzeli a toda u zwi bvisela khagala nga mbudziso ya rethoriki iyo. (2)
- 3.4 Nangani phindulo yoneyone kha mutevhe wo nekedzwaho.
Fhongo asili: 'Khuhu na makumba zwo wa mpale.'
Mukungedzeli u amba uri zwo ...
A wa khathihi.
B dalesa.
C wa zwa pala.
D kunesa. (1)
- 3.5 Sedzani ipfi li tevhelaho: 'mikukulume'
Sumbedzani mutshila une wa buletshedza mbeu. (1)
- 3.6 Sumbedzani uri khungedzelo iyi yo livhiswa kha tshigwada tshifhio tsha vhathu? Tikedzani phindulo yanu. (2)
- 3.7 No sedza khungedzelo iyi, ni vhona mukungedzeli o kona u gumafhi u swikelela bono lawe kha vhataleli? Tikedzani phindulo yanu nga mbuno MBILI. (2)

[10]

MBUDZISO YA 4: U PFESESA ZWINWE ZWIBVELEDZWA ZWA VHUDAVHIDZANI

Talelani khathuni (TSHIBVELEDZWA TSHA E) i tevhelaho uri ni do kona u fhindula mbudziso dzo disendekaho khayoy.

TSHIBVELEDZWA TSHA E: KHATHUNI

FUREME YA 1		FUREME YA 2	
<p>Mudededzi ngoho vho tou ombedzela, nne ndo nweledza kha thero dzothe. Hafhu u bva iwaha u tshi thoma ndo vha ndo tou fombe.</p>	<p>Hei, nne hu tou nga zwi do nkela matari, hafhu mushumo wo dala. Khamusi kilasi nyengedzedzwa dzi do thusa.</p>	<p>Nne ndo fhindulwa yunivesithi kha bu do le nda nanga, zwenezwo ndi tea u shumesa uri ndi wane basari.</p>	<p>A, vhasidzana ni funesa tshikolo, nne ndi khoy yo shuma, nda la dzanga. Ndi nga si tolou tambula.</p>
			
MUTHU WA 1	MUTHU WA 2	MUTHU WA 3	MUTHU WA 4

[I bva kha <http://www.synopsis>]

MBUDZISO: TSHIBVELEDZWA TSHA E

- 4.1 Bulani ndeme ya u shumisa maledere danzi kha MUTHU WA 1, 2, 3 na 4 afho kha khathuni iyi. (1)
- 4.2 Vhalani FUREME YA 2. Topolani afho he ha shumiswa luambo lwa u dzhia sia. (1)
- 4.3 Talelani FUREME YA 1 na FUREME YA 2. Sumbedzani phambano vhukati ha MUTHU WA 2 na MUTHU WA 4 no sedza kuambeke kwavho. (2)

- 4.4 T̂alelani FUREME YA 1, ndi v̂hudipfi-de v̂hu t̂aniwaho nga luambo lwa muvhili musi no sedza MUTHU WA 1? T̂ikedzani phindulo yaṅu. (2)
- 4.5 Nangani phindulo yoneyone kha mutevhe wo ṅekedzwaho.
- Muthu wa 2 musi a tshi ri: '... zwi do **nkela** maṅari'.
- Ipfi lo swifhadzwaho ndi lushaka lwa liiti ...
- A li no tukufhadza.
 B li no hulisa.
 C li no pfukela.
 D li sa pfukeli. (1)
- 4.6 Fhungo asili: 'Ndi nga si tolou tambula.'
- Isani fhungo ili kha tshifhinga tshi ḍaho. (1)
- 4.7 U ya nga kuhumbulele kwanu, ni vhona MUTHU WA 3 e na thuthuwedzode kha vhagudi? Tikedzani phindulo yanu nga mbuno MBILI. (2)
- [10]

MBUDZISO YA 5: KUSHUMISELE KWA LUAMBO NGA NDILA YONE

Vhalani TSHIBVELEDZWA TSHA F uri ni do kona u fhindula mbudziso dzo disendekaho khatsho.

TSHIBVELEDZWA TSHA F**KHOFHE A DZI NA VHUSIWANA**

- 1 Nyendo nnzhi dzi dzulela u farwa nga nwedzi wa Khubvumedzi nga nwanambo wa uri ndi hone hu tshi khou thoma u fhiselela. Khalanwaha ya Lutavula a hu na muthu a sa i funi, vhomutuku u wana **vha tshi tamba vha tshi shelana** nga maḁi hu u pembelela uri vhuria ho onesa. Kha vhomuthumunzhi iteli hu hula la uri mutondavenda muvhuya ndi o faho. Vhaswa vha ngei Diamba vho mbo 5
ḁi langana u ya vhuḁalaphukha ha Rodigeda. Bisi yo ri u swika, vhaswa vha mbo ḁi namela. Muzika we wa vha u tshi khou lila itali u wonewone une vhaswa vha u funesa.
- 2 Mukumela o mbo ḁi ya a dzula ngei murahu o fara kubege kwawe kwe kwa vha ku na founu nga ngomu. U dzula fhalala khofhe dza vha dzi tshi ri a dzi taiwi, u 10
hona ha hone ho tou vha honohula ha bisi i tshi khou gonya tshivhanga. Matsina a tshi khou hona nga u ralo, Tshigwangwa o vha a tshi khou mu rekhoda nga lutingokhwalwa. A hu na muthu we a vhona Tshigwangwa musi e kati na u rekhoda. O ri u fhedza a mbo ḁi rumela kha vhaswa vhothe vhe vha vha vhe henefho bisini. Nga madekwana muḁwe wa vhaswa a mbo ḁi vula ula 15
muungo we wa rekhodiwa. A ho ngo vha hone u sea.

[Tshi bva kha *Thimu ya Vhatoli*]

MBUDZISO: TSHIBVELEDZWA TSHA F

- 5.1 Shumisani lifhambanyi la ipfi 'fhiselela' u disikela fhungo li pfalaho. (1)
- 5.2 Mafhungo mavhili asia:
Khalanwaha ya Lutavula a hu na muthu a sa i funi.
Vhuria ho onesa.
Ni tshi shumisa litanganyi lo teaho vhumbani fhungo lithihi li pfalaho nga mafhungo ayo. (1)
- 5.3 Vhalani phara ya 1. Topolani murero wo shumiswaho, ni dovhe ni talutshedze uri u amba mini. (2)

- 5.4 Kha mutaladzi wa 1, hu na dzina li re kha vhunzhi. Li iseni kha vhuthihi ni dovhe ni li shumise fhungoni le na tou disikela. (2)
- 5.5 Vhalani fhungo asili: 'Vhomutuku u wana **vha tshi tamba vha tshi shelana** nga madi.'
- Sumbedzani lushaka lwa limudi lo swifhadzwaho ni nee na mushumo walo. (2)
- 5.6 Vhalani fhungo asili: 'A hu na muthu we a vhona Tshigwangwa musi e kati na u rekhoda.'
- Shandukisani fhungo ilo ni li ise kha liambaitwa. (2)
- [10]

THANGANYELO YA KHETHEKANYO YA C: 30
MARAGAGUṬE: 70

